

RAHVUSLIK JULGEOLEK JA ÜHISKONNA TUNNUSTAMISKULTUUR¹

Raivo Vetik

1. Sissejuhatus

Eesti rahvusliku julgeoleku kindlustamise üheks oluliseks elemendiks on erinevate rahvuste rahumeelset koosseksisteerimist ja partnerlust väärtustavate hoiakute kujunemine ühiskonnas. Senised uuringud on näidanud, et praegu domineerib Eesti ühiskonnas eri rahvusgruppide suletust rõhutav identiteedi konstrueerimise loogika (Vetik 2007a). Arvestades Eesti keerukat ajalugu, on see paljuski paratamatu, kujutades endast inimeste kaitsereaktsiooni valusatele minevikutraumadele. Kui ühiskonna stabiilse arengu tingimustes ei kujuta teatud tasemel etnotsentrism tõsist ohtu, siis konflikt-situatsioonides võivad sellest tulenevad pinged väljuda kontrolli alt.

Pronkssõduri teisaldamisega seotud sündmused on tekitanud taolise konflikt-situatsiooni, tugevdades oluliselt nii eestlaste kui ka mitte-eestlaste vastastikku negatiivseid hoiakuid ning ühiskonna polariseerumist. Õnneks ei kasvanud aprillisündmused massiliseks eri rahvusest inimeste vaheliseks konfliktiks, nagu on juhtunud näiteks Põhja-Iirimaa, Kõprosel või Bosnias. Samas on pronksöö järel muutunud ühiskonna tasakaal senisest hõlbamaks, sisemise stabiilsuse mõttes ei ole Eesti kindlasti enam see, mis ta oli enne aprillisündmusi. Tingimustes, kus Venemaa üritab oma mõju endise NSVL-i ruumis suurendada, kujutab taoline olukord endast tõsist ohtu Eesti riigi rahvuslikule julgeolekule.

Antud artikli eesmärgiks on analüüsida Pronkssõdurikriisi mõju Eesti rahvuslikule julgeolekule eri rahvusest inimeste vastastikuste hoiakute kujundamise perspektiivis. Analüüs jaguneb kolmeks alaosaks: rahvustevaheliste hoiakute analüüsi teoreetiline taust, rahvuskonflikti võimendumine Pronkssõdurikriisis ning soovitused ühiskonna integratsioonipoliitikale.

2. Rahvustevaheliste hoiakute analüüsi teoreetiline taust

Eesti rahvuslikku julgeolekut mõjutab asjaolu, et Pronksöö sündmusi tõlgendavad enamik eestlasi ja mitte-eestlasi põhimõtteliselt vastandlikelt po-

1 Antud artikkel põhineb rahvastikuministri büroo poolt tellitud uurimisprojekti 'Eesti ühiskonna integratsiooni võimalikkusest peale pronksööd' (juuni 2007) tulemustel.

sitsioonidelt. Osaliselt on see paratamatu ja isegi normaalne, sest inimestel on erinev elukogemus ja kultuuritaust, mis määrab paljus ära ka nende arusaamad. Samas sisaldavad mõlema poole tõlgendused aspekte, millel on potentsiaal süvendada konflikti. Aprillisündmuste erinevate tõlgenduste analüüsiks kasutame antud artiklis sotsiaalse identiteedi teooria seisukohti, mis kirjeldavad etnotsentriliste hoiakute tekkemehhanisme gruppidevahelistes suhetes järgmiselt: a. sisegrupi ehk 'meie' kõrge enesehinnang saavutatakse reeglina välisgrupi ehk 'nende' madaldamise ja teistsugususe rõhutamise kaudu; b. 'meie' ja 'nende' erinevust hinnatakse reeglina positiivsete ja negatiivsete väärtuste skaalal, st sisegrupile omistatakse positiivsed väärtused, välisgrupile aga nendest kõrvalekaldumine või negatiivsed väärtused; c. 'meid' ja 'neid' eraldavat rõhutatakse reeglina rohkem kui ühendavat, st ei nähta gruppide erinevuste üleseid kultuurielemente (Vetik 1999).

Kirjeldatud teoreetilised üldistused põhinevad ulatuslikul eksperimentaalsel uurimistööl. Neid täiendab tänapäeva ühe tunnustatuma ajaloolase Jörn Rüseni etnotsentrismi käsitlus, mis eristab identiteedi kujundamise aluselementidena ajakäsitluse, sellest tuleneva ruumikäsitluse ning lõpuks neile kahele põhineva väärtustekäsitluse (Rüsen 2004). Etnotsentrilisi hoiakuid taastoodavad vastavad kognitiivsed skeemid, mida Rüsen nimetab teleoloogiliseks järjepidevuseks, tsentraliseeritud vaatenurgaks ja väärtuste asümmeetriaks. Teleoloogilise järjepidevuse põhimõte lähtub essentsialistlikust ühiskonnakäsitlusest, mis rõhutab sisegrupi algupära antud territooriumil, st. 'meie' oleme need, kes on siin olnud aegade algusest, 'nemad' on need, kes on tulnud hiljem. Kirjeldatud ajakäsitluse ruumiliseks vasteks on ettekujutus monotsentrilisest ühiskonnast, kus 'meie' asume sotsiaalse ruumi keskpunktis, 'nemad' aga perifeerias. Lõpuks, kuna 'meie' oleme ajaliselt algsed ja ruumiliselt kesksed, siis ka 'meie' väärtused on ehtsamad ja kõrgemad kui 'nende' omad.

Nii eestlaste kui ka mitte-eestlaste pronksöö tõlgenduste etnotsentrism väljendub selles, et mõlemad pooled keskenduvad ainult nendele faktidele sündmuste tervikahelas, mis on sisegrupi jaoks emotsionaalselt tähtsad ja kinnistavad 'meie' kõrget enesehinnangut, jättes kõrvale faktid, mis sellesse üldisesse pilti ei sobi. Mitte-eestlaste tõlgendus aprillisündmustele on, et Pronksöödur kujutab endast Teises maailmasõjas fašismi üle saavutatud võidu monumenti. See on oluline osa nende identiteedist, kindlustades positiivset minapilti, mis viimastel aastakümnetel on mitmetel objektiivsetel põhjustel nõrgenenud. Monumendi teisaldamine ja eriti viis, kuidas valitsus seda tegi, on mitte-eestlaste jaoks alandav, nad tajuvad end ohvrina, kellele on tehtud ülekohut ning kelle usaldus valitsuse vastu on kadunud (Lavrov 2007). Enamiku eestlaste tõlgendus aprillisündmustele on, et Pronksöödur kujutab endast Teise Maailmasõja ajal Tallinna lahingutes hukkunud Nõu-

kogude sõdurite hauatähist, mida saab käsitleda okupatsiooni sümbolina, järelikult tuli see teisaldada (Delfi 2006). Valitsuse vastavate sammude takistamiseks toimus pronksööl Venemaa poolt mahitatud riigipöördekatse, Pronkssõduri kaitsjad on vandaalid, kuid valitsus tegutses otsustavalt ning tänu sellele on nüüd õhk puhas ja Eesti tõsiseltvõetavam riik (Ansip 2007).

Mitte-eestlaste tõlgendus vaatab mööda faktist, et eestlaste jaoks tähendas Teise maailmasõja lõpp eelkõige uue okupatsiooni algust, mis tõi kaasa kannatusi sadadetele tuhandetele Eesti inimestele. Selle tõlgenduse raames ei küsita, miks paljud eestlased näevad Pronkssõduris eelkõige Nõukogude võimu sümbolit ning millised on eestlaste tunded Nõukogude perioodiga seoses. Taoline tõlgendus seondub ka laiemaga arusaamaga Eesti riigist ja ajaloo, taandades näiteks riigi senise rahvuspoliitika eestlaste omakasule ja kättemaksule, mis rahvusriikluse taastamise sildi all on tõrjunud mitte-eestlased eemale ühiskonna avalikust sfäärist (Abelsky 2007). Eestlaste pronksöö tõlgendus vaatab omakorda mööda väga põhimõttelistest asjadest, mis on olulised mitte-eestlaste jaoks. Ei ole kahtlust, et Venemaa sekumisele ning vandaalide määramisele tuleb vastu hakata, kuid samas ei tohiks jätta tähelepanuta, et sajad tuhanded Eesti riigile lojaalsed inimesed tunnevad end monumendi teisaldamise pärast solvatuna (Belobrovtsev 2007). Viitamine Venemaa propagandale või mitte-eestlaste nõukogulikele mõttemallidele on parimal juhul vaid osa tõest, mis võib olla emotsionaalselt vastuvõetav küll paljudele eestlastele, kuid solvab enamust mitte-eestlasi.

Sotsiaalse identiteedi teooria rõhutab, et teatud tasemeni on etnotsentriksed hoiakud gruppidevahelistes suhetes loomulikud ja paratamatud, sest täidavad ka mitmeid positiivseid emotsionaalseid, kognitiivseid ja sotsiaalseid funktsioone. Seega on etnotsentrism sisemiselt kompleksne ja vastuoluline sotsiaalne nähtus, mis ühelt poolt toob gruppidevahelistes suhetes kaasa negatiivseid tagajärgi, kuid vaatamata sellele on ikkagi hädavajalik. Siit tulenebki integratsiooniprotsessi teaduspõhise suunamise keerukus, st integratsiooni ei saa põhistada lihtsustavatele üleskutsetele stiilis 'hakkame sõpradeks'. Integratsioon ei ole inimeste õnnelikuks tegemine, vaid sisemiselt konfliktsete sotsiaalsete protsesside kogum. Integratsiooni eesmärgiks saab olla mitte mitte ühe või teise grupi poolt sõnastatud soovitava ideaali täielik saavutamine, vaid vastastikeste kompromisside ja tasakaaluasendi leidmine.

3. Rahvuskonflikti võimendumine Pronkssõdurikriisis

Mitmed analüüsid on rõhutanud Venemaa rolli aprillisündmustes. Vastusena USA mõjujõu kasvule unipolaarses rahvusvahelises süsteemis, on Ve-

nemaa deklareerinud enda rahvusliku huvina oma mõjusfääri laiendamise endise NSVL-i territooriumil asuvates riikides. Tegemist on mitte ainult Venemaa välis- ja majanduspoliitilise eesmärgiga, vaid ka olulise elemendiga peale NSVL-i lagunemist nõrgenenud vene rahvusliku eneseteadvuse taastamise strateegiast (Hill 2006). Üks võimalik tegevusliin oma mõjusfääri laiendamisel naaberriikides on ebastabiilsust tekitavate arengute toetamine ning enda positsioneerimine venekeelse elanikkonna huvide kaitsjana. Kui eeldada, et Venemaa on tõepoolest huvitatud Eesti ühiskonna sisemisest ebastabiilsusest, siis milline võiks olla ratsionaalne tegevusstrateegia taolise eesmärgi saavutamiseks?

Analüüsides Pronkssõduri teisaldamisega seotud sündmusi, võib välja tuua järgmised nimetatud eesmärgi saavutamist toetavad arengud. Kõigepealt, äärmusrühmituste tegevus aktualiseerib Pronkssõduri vastandlikud tähendused eestlaste ja mitte-eestlaste jaoks, st eestlaste teadvuses aktualiseerub Pronkssõdur okupatsiooni sümbolina, mis tuleb kindlasti teisaldada, mitte-eestlaste jaoks aga muutub see nende identiteedi kandvaks osaks, mida peab kõigi vahenditega kaitsma. Teiseks, Eesti valitsuse poolt monumendi teisaldamise kavandamine ja läbiviimine mobiliseerib kogu ühiskonna, haarates konflikti kaasa enam mitte ainult äärmusrühmitused, vaid ka tavaelus pigem mõõdukust ja vastastikust partnerlust pooldavad inimesed. Kolmandaks, hüppeliselt kasvanud ebastabiilsus ja ühiskonna polariseerumine peale Pronkssõduri teisaldamist hakkavad takistama leppimisprotsessi ja mõlemalt poolt oma vastutuse tunnistamist tehtud vigade eest. See muudab tekkinud ebastabiilsuse ühiskonna püsivaks tunnuseks, muutes Eesti väljastpoolt kergesti mõjutatavaks.

Kirjeldatud hüpoteetiline tegevusstsenaarium koosneb kolmest faasist, mis kõik eeldavad omaette analüüsi. See ei ole antud artikli eesmärgiks, seepärast sõnastame siinkohal vaid vastastikuste hoiakute kujundamise seisukohalt olulised edasise analüüsi küsimused. Esimese faasi puhul tuleb arvestada, et monumendid ei ole iseenesest millegi poolt või vastu ja neil ei ole ajas muutumatut olemust, st nende konkreetne tähendus konstrueeritakse alati teatud toimijate poolt kindlas sotsiaalses kontekstis. Seega tuleb küsida, kes ja missuguste tegevuste kaudu aktualiseeris Pronkssõduri ühelt poolt eestlastele vaenuliku sümbolina ja teiselt poolt mitte-eestlastele nende identiteedi alusena? Esimese lähendusena võib välja tuua mõned kõige silmatorikavamad sammud, mis aitasid kaasa Pronkssõduri vastandlike tähenduste aktualiseerumisele: Eesti lipu viimine Pronkssõduri juurde eelmise aasta 9. mail rahvuslaste poolt, selle maharebimine võidupüha tähistavate mitte-eestlaste poolt, kogu sündmuse paiskamine meediasse Eesti Vabariiki teotavas võtmes ning äärmusrahvulaste meedias võimendatud lubadused Pronkssõdur õhku lasta, kui valitsus seda ei teisalda. Nimetatud tegevuste

ja nendele tulnud reaktsioonide kaudu omistati oma sisegrupile positiivsed ja välisgrupile negatiivsed väärtused väga emotsionaalses vormis, mis lõi sotsiaalsühholoogilised eeldused aprillikriisi tekkimiseks.

Teise faasi analüüsi lähtealuseks on etnotsentriliste hoiakute hüppeline tugevnemine Eesti ühiskonnas viimastel aastatel, mida kinnitab mitte ainult Pronkssõduri ümber toimuv, vaid ka mitmed uuringud (Vetik 2007b). Sellises olukorras oluks valitsuse poolne adekvaatne strateegia aktiivselt tegelda nii eestlaste kui venelaste vastastikuste hirmude maandamisega, mitte lastes võimendada neid ajalooliste sündmuste tõlgendusi ja tähendusi, mis lõhestavad ühiskonda. Riigikogu valimiste eelses kontekstis valitsust juhitud Reformierakond seda ei teinud, vaid asus hoopis taolisi hoiakuid ise võimendama. Lubadus Pronkssõdur teisaldada mobiliseeris eestlased selle poolt ning venekeelse elanikkonna selle kaitseks, reaalne Pronkssõduri teisaldamine tekitas aga prognoositava vägivaldse vastuhaku, mille mahasurumiseks tuli kasutada jõudu. Asjaolu, et teisaldamine toimus öösel saladuskatte all ning kõiki eelnevaid vastupidiseid lubadusi eirates, kinnistas venekeelse elanikkonna arusaama, et Eesti valitsus on nende suhtes valmis kasutama ka otsest valet ja vägivalda. See on tekitanud ühiskonnas hirmusündroomi, mida Eestis ei ole juba palju aastaid olnud, muutes ühiskonna tasakaalu ülimalt haavatavaks.

Sündmuste kolmandas faasis kinnistati tekkinud ebastabiilsus ühiskonna püsiva omadusena võimalike lahenduste blokeerimise kaudu. Siin võib välja tuua kolm olulisemat tegevust – Vene duumasaadikute nõudmine Eesti valitsuse tagasiastumiseks, Eesti saatkonna ründamine Moskvast noorte liikumise Naši poolt ning küberrünnakud Eesti riigiasutuste vastu. Nende sammudega tekitati objektiivselt olukord, kus valitsusel muutus väga keerukaks oma vigu tunnistada ja nende eest vastutus võtta, kuna eestlaste toetus valitsusele ja sõbralike välisriikide toetus Eestile suurenesid hüppeliselt. Arvamus, et tegemist oli Venemaa poolt läbimõtetamata sammudega, ei kannata kriitikat, sest kui eeldada, et pingete tekitamise taga on Venemaa, siis on ebajärjekindel väita, et sündmuste haripunktis teeb ta samme, mis on juhuslikud. Pigem on see osa laiemast kalkulatsioonist, mis kokkuvõttes annab Venemaale paremad võimalused Eesti asjadesse sekkumiseks talle sobival hetkel.

Pronkssõõ sündmuste peamine tagajärg Eesti rahvusliku julgeoleku seisukohalt on ühiskonna ebastabiilsuse hüppeline suurenemine. Tekkinud ebastabiilsus ei ole vaatamata kriisijärgse perioodi näilisele rahule kadunud. Pronkssõduri teisaldamisega seoses suurenes hüppeliselt ühelt poolt eestlaste toetus valitsusele ning teiselt poolt mitte-eestlaste vastandumine valitsusele. Lisaks küsitlusandmetele kinnitab seda ka eesti- ja venekeelse mee-

dia analüüs – kui venekeelset meediat iseloomustab valitsuse ründamine, siis eestikeelses meedias tekkis peale aprillikriisi nn. 'vaikuse spiraal', kus paljude inimeste jaoks muutus tähtsamaks kartus sotsiaalse isolatsiooni ees kui mittepopulaarse seisukoha toetamine, mille õigsuses nad aga ei kahtle. Reaktsioonid 12 professori avalikule kirjale või mitmetele kriitilistele artiklitele näitavad, et valitsusega mittenõustumist hakati tõlgendama mittelojaalsusena Eesti riigile. Eriarvamusega analüütikuid hakati süüdistama erapoolikuses ja eestluse ideaalide reetmises põhimõttel 'kes ei ole meiega, on meie vastu'.

Sisegrupi konformismi surve suurendab paratamatult selliseid identiteedi avaldumise vorme, mida teine pool tajub konflikti edasise ohutamisenä. Näiteks võib eeldada, et paljude mitte-eestlaste jaoks on tulevikus psühholoogiliselt keerukas mitte osaleda Pronkssõduriga seotud tähtpäevadel. Ja vastupidi, paljudele eestlastele on peale aprillisündmusi psühholoogiliselt keeruline mitte toetada radikaalse rahvusluse positsioonilt lähtuvat valitsust. Mõlemad arengud tekitavad teises pooles paratamatu vastureaktsiooni, mis kinnistab rahvusgruppide sisemist konsolideerumist 'teisele' vastandumise alusel. Venekeelse elanikkonna puhul on peale Pronkssõduri teisaldamist hüppeliselt suurenenud 'ühise saatuse' taju ja ohvrimentaliteet, mis on soodsaks pinnaseks ka äärmuslike vastupanu vormide tekkimisele. Teiselt poolt tugevneb eestlaste sisemine konsolideerumine venevastaste hoiakute alusel, mis said tugeva tõuke Tallinna tänavatel toimunud vandalismi hukkamõistust.

Sisegrupi konformismi tugevnemise üheks avaldumise vormiks on psühholoogiline protsess, mida nimetatakse vastutuse eksternaliseerimiseks (Ross 1995). Eesti valitsuse väide, et vandaaalid ei jätnud talle muud võimalust kui monument öösel saladuse katte all teisaldada, kujutab endast vastutuse eksternaliseerimist. Analoogselt sellele keskenduvad mitte-eestlased aprillisündmuste tõlgendamisel mitte niivõrd vandaaalide, kuivõrd politsei poolt ülemäärase jõu kasutamise kritiseerimisele. Seega, mõlemad pooled asetavad vastutuse oma sisegrupist väljapoole, vahetades ära põhjuse ja tagajärje. See tugevdab veelgi rahvusliku eristumise loogikat, mis soodustab etniliste eelarvamuste ja stereotüüpide levikut. Tekib surnud ring, milles rahvusgruppide eraldatus ja vastastikused eelarvamused loovad teineteist võimendades soodsa pinnase konflikti eskaleerumiseks.

Nimetatud protsesside sotsiaalpsühholoogiliseks aluseks on eelpool kirjeldatud loomulik vajadus saavutada sisegrupi kõrge enesehinnang, omistades sisegrupile positiivsed väärtused ning jätta tähelepanuta gruppide erinevuste ülesed asjaolud. Tegemist on protsessidega, mis kujutavad endast mitte hálbeid, vaid täiesti normaalseid psühholoogilisi reaktsioone. See-

ga tekitas Pronkssõduri teisaldamine olukorra, kus inimeste normaalsed psühholoogilised reaktsioonid on potentsiaalseks ohuks Eesti riigi rahvuslikule julgeolekule. Järelikult on siin tegemist jämeda poliitilise veaga, mille eest peab kogu Eesti maksma, kasutades ajakirja 'Economist' väljendust, 'kolossaalset poliitilist, sotsiaalset ja diplomaatilist hinda' (Lucas 2007).

4. Soovitused integratsioonipoliitika arendamiseks

Eelneva analüüsi järeldus on, et vastastikust partnerlust väärtustavad hoiakud mängivad Eesti rahvusliku julgeoleku kindlustamisel väga olulist rolli. Siit tuleneb põhimõtteline järeldus ka edasise integratsioonipoliitika jaoks: kui senine integratsioonipoliitika keskendus peamiselt eesti keele õpetamisele, siis nüüd tuleb sellega vähemalt samaväärsele kohale seada hoiakute ja väärtuste kujundamine. Kui seni olid integratsioonipoliitika sihtgrupiks ainult mitte-eestlased, siis hoiakute ja väärtuste kujundamine puudutab kogu ühiskonda. Üldistatult öelduna tuleb ühiskonnas tervikuna hakata kujundama uut tunnustamiskultuuri, mis väärtustab avatust ja partnerlust. See on võimalik vaid sellise poliitika kaudu, mis toetab mitte ainult eestlaste, vaid ka mitte-eestlaste positiivset minapilti.

Integratsiooni edendamiseks oleks väga oluline adekvaatse hinnangu andmine aprillisündmustele, mis ei lähtuks ainult ühe poole õigsuse' eeldusest. Kindlasti tuleks inimestele selgitada Pronkssõduri teisaldamiseks tehtud riskihinnangut. Valitsus on väitnud, et Eesti riigi julgeolekule eksisteeris oht, mille kõrval on pronksöö sündmused liivakastimäng. See on väga tugev sõnum ühiskonnale, mis ei tohi jääda õhku rippuma. Valitsusel on kohustus rahvale öelda, milles oht väljendus, sest inimestel on õigus teada, mis neid ähvardas ja võib olla ähvardab ka tulevikus. Samuti vajab lahtirääkimist väidetav 'riigipöörde' katse, ka see on väga emotsionaalne signaal ühiskonnale. Valitsusel ei ole õigust rahvast lihtsalt hirmutada, jättes inimesed teadmatusse eksistentsiaalsetest ohtudest, mis neid varitsevad. Ka Venemaa rolli detailne väljatoomine aprillikriisis oleks väga oluline Eesti ühiskonna kui terviku konsolideerimiseks. Kui õnnestub ühemõtteliselt selgitada, et konflikti taga oli Venemaa, kes on huvitatud ebastabiilsusest Eestis, siis tekib võimalus kujundada kogu Eestit ühendav narratiiv, mille sisuks on väide, et, vastupidiselt Venemaale, on nii eestlaste kui ka mitte-eestlaste ühishuviks Eesti stabiilsus. Selle narratiivi põhisõnum on: meie kõigi ühiseks huviks on Venemaa sekkumise neutraliseerimine ning ainult koos saame me selles olla edukad.

Seega, uue tunnustamiskultuuri kujundamine eeldab Eesti ühiskonda kui tervikut ühendavate narratiivide ja sümbolite loomist. Ühiskonda ühendavates narratiivides tuleb arvestada mõlema poolega, samas ei tähenda teise

poole tunnustamine omaenda põhimõtetest loobumist. Eesmärgiks ei ole reaalselt eksisteerivate rahvuslike erinevuste eitamine, vaid uue narratiivi loomine, mis rõhutab poolte ühisosa ning vastastikust erinevuste tunnustamist. Mõlemale poolele tuleb näidata, et nad ei peaks tundma hirmu selle üle, et näevad mõningaid asju erinevalt. Hea näide on Vietnami sõja memoriaali rajamine Washingtonis, mis aitas USA-s ületada omaaegseid erimeelsusi sõja pooldajate ja vastaste vahel ning arendada välja uus kaasavam tõlgendus kogu perioodile. Analoogselt võiks ka Eestis ühise narratiivi aluseks olla Teise maailmasõja suurte kaotuste tunnustamine, mis looks mõttelise ruumi poolte ühisosale. See asendaks lihtsustavad ja ühepoolsed 'okupatsioonid' või 'vabastamise' narratiivid, näidates, et fašismi purustamine oli oluline kogu Euroopa jaoks, kuid Eestis järgnesid sellele stalinistlikud repressioonid. Samas ei saa neid kuidagi panna praegu siin elavate mitte-eestlaste süüks. Seega, eestlasi ja mitte-eestlasi ühendav ühishuvi on olulisem kui neid eristav ajaloomälu, kusjuures ühiste huvide realiseerimine saab edukas olla vaid teineteise erinevusi vastastikku tunnustades.

Ühiste narratiivide loomise kõrval tuleb hakata ümber kujundama mitmeid avalikku sfääri tähendusi, mis on seotud Teise maailmasõjaga. Vastasel korral jätkub vastandlike tähenduste võimendumine, mis välise sekkumise mõjul võib eskaleeruda tõsiseks konfliktiks. Positiivse sammu selles suunas astus valitsus 8. mail, st kaks nädalat pärast kriisi, viies Pronkssõduri uude asukohta pärjad. Kuigi paljudes eestlastes tekitas see nõrdimust, oli ühiskonna kui terviku stabiilsuse seisukohalt tegemist väga vajaliku sümboolse aktiga. Seda saab nüüd kasutada järgmiste sammude astumiseks. Tervikuna võib väita, et pärast Pronkssõduri teisaldamist on tekkinud vähemalt kolm uut kuupäeva ja kaks uut avaliku ruumi kohta, mille tähenduse ümberkujundamine on ühiskonna stabiilsuse seisukohalt oluline – 26. aprill, 9. mai, 22. september, Tõnismägi ja sõjaväekalmistu.

Uue tunnustamiskultuuri kujundamise oluliseks elemendiks on sisegrupi arvamuste paljususe toetamine nii eestikeelses kui ka venekeelses kogukonnas. On oluline rõhutada, et näiteks Pronkssõduri ümber toimunud konfliktis ei olnud kumbki rahvusühm monoliitne tervik, vaid jagunes eri arvamusega osadeks. See vähendas ühiskonna kui terviku konfliktisust, näidates, et tegemist ei ole puhtalt etniliste gruppide vahelise konfliktiga. Sisegrupi pluralism suurendab küll konfliktisust rahvusühmade sees, kus tekivad mõõdukas ja äärmuslik tiib, kuid tervikuna on taoline konfliktisuse muster ühiskonnale kui tervikule kasulik. See loob võimaluse, et mõõdukad rühmad mõlemalt poolt suudavad oma jõud ühendada ning suruda äärmuslased marginaalsele positsioonile.

Uue tunnustamiskultuuri kujundamise osaks peaks saama teavitustöö Eesti ühiskonna integratsiooni eesmärkidest, mida reeglina mõistetakse ühekülselt. Riiklikus integratsiooniprogrammis sõnastatud integratsiooni mudel põhineb tasakaalu ideel, seoses aprillisündmustega on tekkinud surve kuulutada see läbikukkunuks ja põhimõtteliselt valeks. Eestlaste seas on tugevnenud hoiak, et tulebki end jõuga kehtestada, mitte-eestlaste seas kinnistus arusaam, et senine integratsioonimudel ei vasta nende ootustele põhimõtteliselt ning et tegemist on assimilatsioonikatsega, mida riik on valmis jõuga peale suruma. Nimetatud äärmuste asemel tuleb teavitustöös rõhutada tasakaalu mõistet, mis on esitatud Eesti ühiskonna integratsiooniprogrammis, eristades ühelt poolt avalikku sfääri, mille toimimise aluseks on eesti keel ja kultuur, ning teiselt poolt erasfääri, milles rahvusvähemustel on võimalus säilitada ja arendada oma keelt ja kultuuri.

Uue tunnustamiskultuuri kujundamine eeldab rahvustevahelise dialoogi institutsionaliseerimist. Presidendi juures asuv rahvusvähemuste ümarlauad peaks võtma senisest aktiivsema hoiaku ja muutuma sisuliseks rahvustevahelise dialoogi foorumiks, mida ühiskond tervikuna sellisena ka tunnustab. Vajalik oleks ka ühise dokumendi koostamine, mis fikseerib olulisemad vastastikuse dialoogi põhimõtted. Samas tuleb integratsiooni poliitika kujundamisel arvestada, et 'teise' tunnustamise kultuuri ühiskonnas mõjutab oluliselt ka laiem sotsiaalpoliitiline taustsüsteem.

Artikli lõpetuseks markeerime mõned struktuurseid piiranguid uue tunnustamiskultuuri tekkimisele, mis tulenevad nimetatud taustsüsteemist.

1. Eesti ühiskond on ülemäära kihistunud. See tekitab sotsiaalseid pingeid, mis halbade juhuste kokkusattumisel võivad võtta rahvusliku värvingu ja eskaleeruda. Ülemäärase kihistumise aluseks on üliliberaalne ühiskonna arengumudel, mis taastoodab hierarhiaid ja marginaliseerib 'teise' mitte ainult rahvussuhetes, vaid kõigis sotsiaalsetes suhetes. Seega, Eesti üldine arengumudel vajab korrigeerimist senisest kaasavama lähenemise suunas, mis mõjuks positiivselt ka rahvussuhetele.

2. Eesti riigi rahvuspoliitika põhialused pandi paika 1990.-te alguses terava poliitilise võitluse käigus NSVL-ist vabanemise kontekstis, kus vastandusid Rahvarinde ja Kodanike Komiteede liin, kusjuures pealejäänud restitutsiooniline tee tähendas suure osa mitte-eestlaste välistamist normaalsest demokraatlikust protsessist. Oma aja kontekstis aitas taoline valik Eestil eemalduda Venemaast ning taastada Eesti Vabariik. Samas on tehtud valikul tagajärgi, mis praegustes tingimustes hakkavad kahjustama Eesti rahvuslikku julgeolekut. Seega tuleks tõsiselt kaaluda, kas lähenemine, mis sobis Eestile väljumaks NSVL-ist, sobib ka nende väljakutsete valguses, mille ees Eesti praegu seisab? Elköige tuleks vastata küsimustele: Kes on Eesti rah-

vas ja milline on mitte-eestlaste suhe sellesse mõistesse? Kas nad kuuluvad sinna sisse või jäävad sellest välja? Sellega on seotud küsimus, kas ja kuidas peaks vähemusgruppide kultuur väljenduma mitte ainult erasfääris, vaid ka ühiskonna avalikus sfääris.

3. Pronkssõduriga seotud sündmused näitasid, et parteide võitluses valijate häälte pärast kasutatakse ka 'vene kaarti'. See suurendab ühiskonna ebastabiilsust ja mõjutatavust väljastpoolt. Seega tuleks algatada diskussioon parteiliste ja ühiskonna ühishuvide vahekordade üle. Kuigi teatud parteidele on valimistel häälte saamise mõttes kasulik rahvuskonflikti püsimine, oleks vajalik parteidevaheline poliitiline kokkulepe, mis lähtub riigi kui terviku huvidest.

4. Pronkssõduri teisaldamine näitas, et valitsus ei kasuta oluliste otsuste tegemisel teadlaste poolt toodetud informatsiooni. Valitsuse käsutuses olid sotsioloogilised uuringud monumendi teisaldamisega seotud ohtude kohta, kuid neid eirati. Riik tellib küll avaliku arvamuse uuringuid, kuid piirdumine 'kiirsotsioloogiaga' ei ole veel teaduspõhine riigivalitsemine. Seega tuleks ümber vaadata valitsuse ja teadlaste koostöö põhimõtted.

5. 'Venemaa faktor' on üks peamisi uue tunnustamiskultuuri takistusi Eestis, selle ületamine eeldab mitte ainult eestlaste konsolideerumist valitsuse selja taha, vaid ühiskonna kui terviku usaldust oma riigi vastu. Valitsuse tegevus aprillikriisis võimendas etnotsentristlikku identiteeti nii eestlaste kui mitte-eestlaste seas. Ühiskonda polariseerides konstrueeris valitsus mitte demokraatlikku legitiimsust, milles toetus tagatakse usalduse ja autoriteedi kaudu, vaid toorele jõule põhinevat legitiimsust. Selline tegevus näiliselt küll stabiliseerib ühiskonda, kuid tegelikult loob ühiskonnas püsiva konfliktiallika, andes sellega paremaid võimalusi väliseks sekkumiseks Eesti asjadesse.

Allikad

- Abelsky, Paul (2007). Estonian Roulette. Russia Profile.org. Võrgulehel: http://www.russiaprofile.org/page.php?pageid=International&articleid=Estonian_Roulette_1173175680 (6.03.2008).
- Ansip, Andrus (2007). CCCP: forever või ei iialgi? Postimees. 16. mai.
- Belobrovtsjev, Vitali (2007). Монолог властей с русскими. День за Днём. 11.mai.
- Delfi uudised (2006).Ansip: Pronkssõdur maha! 22.mai.
- Hill, Fiona (2006). 'Managing the Russian Dilemma' in Marcin Zaborowski, ed, Friends again? EU-US relations after the crises. Paris: European Union. Institute for Security Studies. Lk 174- 184.
- Lavrov, Sergei (2007). Venemaa kaebekiri Eesti peale. Eesti Päevaleht. 11.mai.
- Lucas, Edward (2007). Bronze Meddling. Economist. May 2007.

- Ross, Marc Howard (1995). Psychocultural Interpretation Theory and Peacemaking in Ethnic Conflicts. *Political Psychology*. 16(3), lk 523-544.
- Rüsen, Jörn (2004). How to overcome ethnocentrism: approaches to a culture of recognition by history in the twenty-first century. *History and Theory*. Theme Issue 43, lk 118–129.
- Vetik, Raivo (1999). *Inter-Ethnic Relations in Estonia 1988-1998*. Tampere: Tampere University Press.
- Vetik, Raivo (2007a). "Suur ühiskond". Kahe vabaduse piiril. Kirjastus Huma.
- Vetik, Raivo (2007b). Kelle oma on Eesti riik, kui ta on rahva oma? *Möte, Eesti Päevalehe* lisa. 27.veebuar.